

POLITIikka SÄÄTELYPROSESSINA

Marie-Louise Forsbergin tutkimuslause »*Det politiska systemet som kommunikationsreglerad styrningsprocess* (Politiikka 4/1970) on ensimmäisiä kybernetiikan politologisten sovellutusten puntarointeja maassamme. Kybernetiikasta ja positivismista käydyin kiivaan keskustelun jälkeen (keskustelijat ovat ainakin toistaiseksi väsyneet) on mielenkiintoista lukea, mitä politiikan tutkijalla on asiasta sanottavanaan. Mitä teemme kybernetiikalla?

Suomalaista yhteiskuntatieteilijää, niin sosiologia kuin politologiakin voidaan hyvällä syyllä kutsua »näennäiseksi jalat maassa liikkujaksi». Niinpä Forsbergkään ei puutu kybernetiikan metodologisiin ongelmiin, positivismin pulmiin, selitysproblematiikkaan yms. Yrjö Ahmavaaraa hän ei edes mainitse lähdeluettelossaan. Tällaista strategiaa voidaan suositella kaikille säädyllyille systeemiajattelusta kiinnostuneille sosiaalitieteilijöille. Älkäämme haudatko kybernetiikkaa Ahmavaaran mukana!

Forsbergistä tuskin tekemälläkään siis voi saada mitään kybernetiikan marttyyria. Hän ei ole kovinkaan optimistinen kybernetiikan mahdollisuuksista luoda ideaalisti itseohjautuva poliittinen systeemi, koska »människans handlingar alltid i viss mån är irrationella, och sålunda är det praktiskt taget omöjligt att förutspå och styra deras handlingar».

Tähän Forsbergin toteamukseen voi kohdistaa kriittisen huomautuksen. Ihmisten rationaalinen käyttäytyminen ei sinällään ole mikään *välttämätön edellytys* yhteiskunnan itsesäätelylle. Hopi-intiaanit tanssivat saadakseen sadetta. Heidän päätelysääntönsä lienee kohtalaisen irrationaalinen. Kuitenkin tähän sääntöön perustuvalla toiminnalla on merkittäviä sosiaalisia seurauksia, erityisesti ryhmäsamaistumisen vahvistuminen, mikä voidaan tulkita hopen yhteisön itsesäätelyksi.¹ Yhteiskuntien itsesäätely voi siis aivan hyvin

perustua yksilöiden irrationaalsiin toimintoihin. Näistä ongelmista eivät tietoisuuden omaksuneet kyberneetikot juuri ole vakavasti puhuneet, vaikka antropologien ja psykologien (erityisesti psykoanalyttikkojen) huomiot tähän antavatkin vakavan aiheen.² Politologit taas ovat askaroineet niin tiiviisti vallan kolmijaon ja faktorianalyysin kimpussa, ettei usko Demokratian Rationaaliseen Itsesäätelyyn ole ehtinyt rapistua.

Keskeisin Forsbergin kirjoituksen anti onkin juuri optimistisen »kybernetismin» kritiikki:³

»Det är dock knappast realistiskt att utgå ifrån att ett politiskt system med tekniskt fulländad kommunikationsstruktur skulle erbjuda en bättre lösning och ett mer demokratiskt alternativ till de olika systemtyperna i dagens värld.»

Vaikka mielelläni yhdyinkin tähän Forsbergin huomioon, niin en silti pitäisi tarpeettomana tutkia erilaisia ideaalisia kommunikaatorakenteita ja niiden toteutumismahdollisuuksia. Kyberneettisen elementin liittäminen demokratian toimivuuden tarkasteluun avaisi myös houkuttelevia teoreettisia kehittelymahdollisuuksia.

Forsbergin mielenkiintoisen analyysin arveluttavin piirre on sen käsitteellinen epäselvyys ja perustelemattomat yleistyksset. Erityisesti on syytä arvioida hänen »itäisen» kybernetiikan luonnehdintojaan. Analyysin lähtökohdaksi sopivat seuraavat Forsbergin toteamukset:⁴

»1) I öst gör man ingen klar distinktion mellan det politiska och det ekonomiska systemet, utan ett cybernetiskt system antas innefatta båda systemen.

2) I princip kan det politiska systemet som kommunikationsreglerad styrningsprocess (i öst, kirj. huom), tänkas fungera på samma sätt som i väst.

3) ... Därför tillmäts (i öst, kirj. huom.) egentligen bara informationsströmmarna i nedåtgående riktning någon verklig betydelse.»

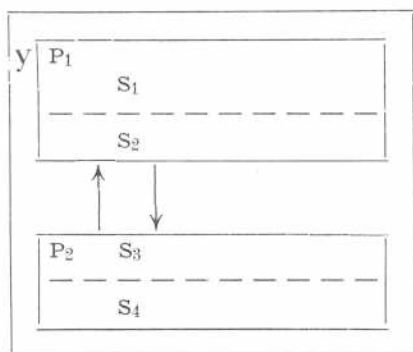
Näiden lauseiden merkityssisältöä on vaikea arvioida siksi, että Forsberg ei spesifioi kenen mielipiteitä hän esittelee. Vaikutelmaksi kuitenkin jää, että lauseet 1) ja 3) on tarkoitettu karakterisoimaan neuvostoliittolaisten ja itäeurooppalaisten omia näkemyksiä kybernetiikasta. Lause 2) taas tuntuu Forsbergin omalta hypoteesilta.

Marxilais-leniniläinen teoria tarkastelee yhteiskuntaa jakautuneena ns. perustaan ja päällysrakenteeseen. Tarkempiin määrittelyihin puuttumatta edelliseen luetaan yhteiskunnan taloudelliset ja »materiaaliset» prosessit ja jälkimmäiseen taas sellaiset »henkiset» ilmiöt kuin uskonto, politiikka, tiede ja taide. Poliitiikka siis kuuluu päällysrakenteeseen, mutta aivan omalla erikoisella tavallaan:⁵

»Päällysrakenteen eri osat, valtio, oikeus, uskonto ja erilaiset ideologian muodot ovat eri tavoin yhteydessä perustaan ja toisiinsa, ovat jatkuvassa

vuorovaikutuksessa keskenään. Jotkut päällysrakenteen osat, esim. valtio ja oikeus, poliittiset järjestöt ja poliittinen ideologia ovat yhteydessä yhteiskunnan taloudelliseen järjestelmään (ekonomičeskii stroi) suoraan ja välittömästi, toiset taas, esim. filosofia, taide ja uskonto ovat etäämmällä perustasta ja liittyvät siihen väliyhteyksien kautta.»

Marxismi-leninisminkin mukaan siis politiikka liittyy läheisesti talouselämään. Voimmeko siis todella tehdä sen johtopäätöksen, että poliittisen ja taloudellisen *systemin* välillä ei idässä tehdä selvää eroa? Tuskinpa. Asiaa voimme kaaviollisesti tarkastella seuraavasti.

Merkkien selitykset:

- Y = yhteiskunnallinen kokonaissysteemi,
 P₁ = päällysrakennesysteemi,
 P₂ = perustasysteemi,
 S₁ = ne päällysrakennesysteemin komponentit, jotka eivät ole välittömästi kosketuksissa perustasysteemiin,
 S₂ = poliittinen systeemi,
 S₃ = tuotantosuhteista koostuva systeemi,
 S₄ = tuotantovoimista koostuva systeemi.

Nuolet osoittavat vuorovaikutusta P₁:n ja P₂:n välillä.

Tälle systeemikaaviolle voidaan antaa seuraava tulkinta. Yhteiskunta niminen makrosysteemi koostuu kahdesta alasytemistä, perusta- ja päällysrakennesysteemeistä, joiden välillä on jatkuva vuorovaikutus.

Nämä alasyteemit jakautuvat puolestaan kahteen alasyteemiin, perustasysteemi tuotantosuhteiden systeemiin ja tuotantovoimien systeemiin ja päällysrakennesysteemi kytkentöjen mukaan siihen alasyteemiin, joka on välittömästi yhteydessä perustasysteemiin (poliittinen systeemi) ja siihen alasyteemiin, joka on perustasysteemiin yhteydessä välillisesti.

Politiikan asema marxilais-leniniläisessä teoriassa ei ole suinkaan yksiselitteinen. Sellaisten termien kuin valtio ja politiikka suhteiden tarkka erittely osoittaa, että näitä käytetään useammassa kuin yhdessä merkityksessä.⁶

Ehkä yleisin neuvostoliittolaisessa valtioteoriassa käytetty S_2 :ta tarkoittava käsite on yhteiskunnan poliittinen organisaatio (političeskaja organizacija obščestva).⁷ Rinnakkain tämän käsitteen kanssa on kuitenkin ryhdytty käyttämään termejä yhteiskunnan poliittinen rakenne⁸ ja poliittinen systeemi.⁹ Viimeksi mainittu on allekirjoittaneen näkemyksen mukaan paras termi. Poliittisen systeemin käsitteen johdonmukainen käyttö saattaa myös avata uusia mahdollisuuksia politiikan tutkimuksen kehitykseen Neuvostoliitossa.¹⁰

Jo tältä perustalta voidaan Forsbergin »itäisen kybernetiikan» karakterisointia pitää virheellisenä. Jako perustaan ja päällysrakenteeseen ja siis taloudelliseen (so. tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden systeemit) ja poliittiseen systeemiin on paitsi käsitteellisesti suhteellisen selvä, myös perustavaa laatua oleva erottelu historiallisissa materialismissa. Kybernetisoinnit, ts. historiallisen materialismin teesien kääntäminen kybernetiikan kielelle, ei tätä toteamusta mitenkään muuta.

Vaikka perusta- ja päällysrakennesysteemit ja siis myös poliittinen ja taloudellinen systeemi ovat neuvostoliittolaisen näkemyksen mukaan käsitteellisesti toisistaan erotettavia, niin näitä systeemeitä kuitenkin tarkastellaan vuorovaiikutuksessa toistensa kanssa. Poliitiikkaa ei tutkita vain taloudellisten prosessien passiivisena seurauksena, vaan aktiivisena kehitykseen vaikuttavana tekijänä. Jos tarkastelemme yhteiskunnallista kokonaissysteemiä kyberneettisenä systeeminä, niin politiikka on tärkeä tämän systeemin säätelyssä. Tästä päädyimme Forsbergin lauseen 3) problematiikkaan.

Se marxismi-leninisin osa, mikä lähiten koskettelee informaation kulkua sosialistisessa yhteiskunnassa, on teoria demokraattisesta sentralismista. Viitattakoon tässä lyhyesti, miten kybernetikko Georg Klaus ymmärtää tämän informaatioaspektin sosialismissa. Valtio on Klausin mukaan yhteiskunnallisen kokonaissysteemin säätelykeskus (Regelmechanismen), mikä kontrolloi perustasysteemiä kahdessa mielessä: »Informaatioteorian kannalta tietyn rakenteisena ideologiana ja toiseksi tietyn kaltaisena valtion ja hallinnon rakenteena.»¹¹ Kun kapitalismissa yhteiskunnallinen säätely on mahdollista vain valtion pakkokeinoin, niin sosialismissa informaatioteoreettinen aspekti näyttelee keskeistä osaa. Valtion häviämiseksi esitetään sitten kyberneettinen tulkinta. Mitä pitemmälle kohden kommunismia kehitys kulkee, sitä suuremmaksi tulee informaation feedback kontrolloidusta systeemistä kontrolloivaan systeemiin. Toisin sanoen informaation kulku alhaalta ylöspäin on marxilais-leniniläisen teorian mukaan keskeinen sosialismin tunnusmerkki. Forsbergin huomiot eivät siis ole sen paremmin marxismi-leninisin kuin Georg Klausinkaan ajatusten mukaisia.

Forsbergin lause 2), jota tarkastellaan hänen omana hypoteesinaan, on varsin mielenkiintoinen lisä konvergenssiteorioista käytyyn keskusteluun. Kun Georg Klaus idässä ja totalitaristisen mallin kannattajat lännessä yrittävät parhaansa mukaan todistella, että idän ja lännen poliittiset systeemit ovat

itseohjautuvuutensa suhteen toistensa polaaritapauksia, niin Forsberg puolestaan katsoo niiden toimivan periaatteessa samalla tavalla. Tämän huomion heuristista arvoa vähentää se, ettei hän spesifioi, miten nämä järjestelmät toimivat. Kysymys idän ja lännen poliittisten systeemien ominaisuuksista on kuitenkin viime kädessä empiirinen kysymys, mitä ei voida ratkaista »periaatteellisin» toteamuksin. Jos ryhdymme tutkimaan näitä systeemeitä nimenomaan kybernetiikan näkökulmasta, niin keskeisiksi tulevat sellaiset ongelmat kuin informaation kulun nopeus, kommunikaation esteet, jne. Vasta monella dimensiolla suoritettujen ja vaivalloisten tarkastelujen jälkeen voimme päästä varsinaiseen idän ja lännen poliittisten sistemien »kyberneettiseen vertailuun».

Forsberg on tutkimuslausekkeessaan kiinnittänyt huomionsa eräisiin kybernetiikan yhteiskuntatieteellisiin sovellutusmahdollisuuksiin. Ne kysymykset, joita hän käsittelee, ovat tärkeitä politologisia ongelmia, joita on aivan liian vähän pohdittu suomalaisessa valtio-opissa. Mutta miten saisimme meikäläisen standardi valtio-oppineen kiinnostumaan kybernetiikasta ja systeemiatittelusta? Mitä hyötyä on kybernetiikasta? Luulen, että jos pystymme osoittamaan, ettei systeemianalyysi ole vastakkainen »faktorianalyysilinjalte» (ja faktorianalyytikon tieteellinen status siis turvattu), tärkein este kiinnostuksen kasvulle onkin jo raivattu pois. Tämän jälkeen voimme ryhtyä tulkitsemaan sinänsä »hengettömiä», mutta suuritöisiä empiirisiä tutkimuksia uudella mielenkiintoisella tavalla.

LÄHDEVIITTEET

1 Robert Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, 1957, s. 64 sekä Teuvo Leinonen: *Sosiologinen funktionalismi ja itsesäätely*, Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia, no. 78, 1966.

2 Antropologislouonteisista huomioista ks. S. F. Nadel: *Social Control and Self-Regulation*, *Social Forces*, no. 31, 1953.

3 Marie-Louise Forsberg: *Det politiska systemet som kommunikationsreglerad styrningsprocess*, *Politiikka*, no. 4, 1970.

4 Marie-Louise Forsberg: *op.cit.*

5 *Osnovy marksistkoi filosofii*, Moskva, 1963, s. 398.

6 Ks. F. M. Burlackii; *Lenin, gosudarstvo, politika*, Moskva, 1970, s. 121—125.

7 V. Tumanov: *Političeskaja organizacija obščestva*, *Filosofskaja enciklopedija*, vol. IV, s. 298.

8 V. Chkhikvadze (ed.): *The Soviet State and Law*, Moscow, 1969, s. 13—14.

9 F. M. Burlackii: *op.cit.* s. 118—144.

10 Ei ole nähdäkseeni ihme, että juuri F. M. Burlackii, joka käyttää poliittisen systeemin käsitettä systeemiteoreettisessa mielessä edustaa uudistusmielistä suuntaa neuvostoliittolaisessa »valtio-opissa». Kybernetiikan ja systeemianalyysin liittäminen myös politiikan analyysiin avaa vanhakantaiselle ja juridisluontoiselle marxismi-leninismiin tulkinnalle uusia kehitysmahdollisuuksia.

11 Georg Klaus: *Kybernetik und Gesellschaft*, Berlin, 1964, s. 63.